

ATVIRI FONDAI SKAITYTOJAMS MOKYMO ĮSTAIGŲ BIBLIOTEKOSE

S. UZKURAITĖ

Atviri fondai skaitytojams mūsų šalyje turi savo istoriją. Jau po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos laisvas priėjimas prie fondų buvo praktikuojamas didesnėse mokslinėse bei aukštųjų mokyklų bibliotekose. Tačiau fondai tose bibliotekose buvo atviri tik dalinai, nes buvo apsiribojama periodinių leidinių eksponavimu skaityklose. Tais leidiniais laisvai galėjo naudotis skaitytojai.

Masinės bibliotekos porevoliuciiiais metais irgi turėjo atvirus fondus skaitytojams, tačiau tie fondai taip pat buvo atviri tik dalinai, ir tas atvirumas pasireiškė savo paprasčiausia forma — atidarytuose stenduose¹ buvo eksponuojama literatūra.

Reikia pasakyti, kad socialistinės valstybės gyvavimo pradžioje masinės bibliotekos pirmavo atvirų fondų organizavimo srityje. Trečiajame-ketvirtajame dešimtmetyje, organizuojant laisvą priėjimą prie fondų, atsiranda nauja forma — atviri fondai skaitytojams abonemente. Šią atvirų fondų skaitytojams formą įgyvendino Maskvos ir ypač Leningrado masinės bibliotekos. Atviri fondai abonemente turėjo apie 10—15 tūkst. knygų. Skaitytojai savarankiškai galėjo išsirinkti knygas. Knygos lentynose nebuvo smulkiau suskirstomos. Jos buvo sustatytos pagal mokslo šakas, pavyzdžiui, „Gamta“, „Technika“ ir pan.

To laiko atvirų fondų skaitytojams abonemente praktika parodė, kad, organizuojant atvirus fondus, padaryta nemaža klaidų: pirmiausia, nepakankamai buvo propaguojama naujausioji literatūra, nes laisvam naudojimuisi buvo skiriamas visas fondas, nedarant pasenusių knygų atrankos. Mat, tuo laiku fonduose dominavo seni leidiniai. Tarybinių knygų ne tiek daug dar tebuvo. Nebuvo užtikrinta knygų apsauga. Katalogai nustojo savo reikšmės. Skaitytojai įprato be katalogo pagalbos išsirinkti lentynoje knygą. Esant tokiai padėčiai, atviri fondai skaitytojams, kaip skaitytojų aptarnavimo forma, 1933 m. buvo panaikinti.

1934—1938 m. kai kurios Leningrado bibliotekos vėl atgaivino atvirus fondus skaitytojams abonemente. Atskiros bibliotekos sugebėjo iškelti į abonementą laisvam pasirinkimui apie 50 000 knygų. Atvirų fondų forma nebūvo naudojama to laiko masinių bibliotekų skaityklose¹.

---

¹ Сахаров В. Ф. Об открытом доступе к фондам библиотек. — Библиотекарь, 1959 г., № 3, с. 28—34.

Tad mūsų nagrinėjamos darbo su skaitytojais formos kreivė čia kilo, čia krito. Tam buvo priežasčių. Viena, bibliotekos, organizavusios atvirus fondus, padarė mūsų jau minėtų klaidų. Savo ruožtu masinio skaitytojo lygis nebuvo pakankamas, kad savarankiškai, bibliotekininko nevadovaujamas, jis galėtų pasirinkti literatūrą.

Reikia apgailestauti, kad ankstesniojo laikotarpio aukštųjų mokyklų bibliotekų darbo patyrimas nebuvo paskleistas. Jau žymiai vėliau (1950—1951 m.), kiek teko susipažinti su daugelio aukštųjų mokyklų bibliotekų darbu Maskvoje ir Leningrade, tokios stambios bibliotekos, kaip Maskvos Valstybinio universiteto ir Leningrado Politechnikos instituto bibliotekos, apsiribojo atvirais fondais skaityklose. Tuos fondus sudarė einamųjų metų periodiniai leidiniai.

Pereinamajame į komunizmą laikotarpyje didelės reikšmės turi komunistinis visuomenės auklėjimas, ypač besimokančio jaunimo pasaulėžiūros formavimas. Įvykdyti tuos uždavinius didele dalimi turi padėti bibliotekos, sukauptos savo fonduose geriausius, mūsų epochos vertus grožinės literatūros bei tarybinio mokslo laimėjimus atskleidžiančius mokslinius veikalus.

TSKP CK savo 1959 m. nutarime bibliotekų darbo klausimais nurodė, kad bibliotekų darbo turinys dar daugeliu atvejų neatitinka komunistinės visuomenės kūrimo uždavinių. Daugelis bibliotekų yra atitrūkusios nuo gamybinio gyvenimo, blogai patenkina padidėjusius darbo žmonių poreikius politinei, gamybinei, grožinei, mokslinei-techninei ir informacinei literatūrai. Bibliotekų lentynos dažnai prikimštos pasenusios literatūros, praradusios savo mokslinę-techninę vertę, ir skaitytojas negali gauti gerų knygų jam rūpimais klausimais².

Vykdydamos partijos nutarimą ir siekdamos pagerinti darbą su skaitytojais, daugiau propaguoti knygą, šalies mokymo įstaigų bibliotekos pradėjo daugiau ir plačiau savo darbe naudoti atvirus fondus kaip vieną iš formų skaitytojui aptarnauti. Pirmiausia pradėtos organizuoti atviros knygų naujienų ir teminės parodos. Nors ir kokie geri būtų katalogai, jie ne visada patenkina skaitytoją. Knygos aprašas neatstoja pačios knygos, kurią skaitytojas gali laisvai pasklaidyti, su kuria gali giliau susipažinti. Tą patį galima pasakyti ir apie bibliografinius leidinius. Suprantama, juo aukštesnė skaitytojo kultūra, juo didesnis reikalas savarankiškai rinktis knygą. Su tokiu skaitytoju mes ir susiduriame mokymo įstaigų bibliotekose. Antra vertus, savarankiškas literatūros pasirinkimas, esant at viriems fondams, neturi mažinti katalogų reikšmės.

Mokslo personalo skaityklose, kur sukaupta visa tarybinė bei užsienio periodika, kur yra reikalingiausių žodynų, žinynų, enciklopedijų, ekspresinformacijos ir kitų bibliografinių leidinių, kvalifikuotas skaitytojas-dėstytojas apsieina be bibliotekininko pagalbos. Čia jo dispozicijoje naujausi periodiniai leidiniai ir kita literatūra. Visa matoma, visa aišku.

---

² Zr. Bibliotekų lobius — liaudžiai.— Tiesa, 1959, spalio 3.

Kitas vaizdas studentų skaitykloje. Bibliotekininko pagalba, pasirenkant mokslinę literatūrą, kai kada reikalinga. Technikumų moksleiviams bibliotekininko vadovavimas, pasirenkant literatūrą, labiau reikalingas kaip aukštųjų mokyklų studentams.

Atviri fondai sudaro sąlygas savarankiškai pasirinkti literatūrą, labiau ją propaguoti skaitytojams. Tinkamai suorganizavus atvirus fondus, galima pagerinti skaitytojų aptarnavimą. Tai praktiškai patyrė kai kurios bibliotekos, kurios sėkmingai dirba ta linkme.

Organizuojant atvirus fondus, negalima pažeisti šių pagrindinių principų.

1. Atviriems fondams skiriama literatūra turi būti naujausia, aktuausia, atitinkanti mokyklos profilį. Atvuruose fonduose negali būti ideologiniu atžvilgiu pasenusių knygų. Knygos, iškeliamos į atvirus fondus, turėtų būti įrištos, kad greitai nesusidėvėtų. Į atvirus fondus nekeltini reti leidiniai.

2. Katalogų reikšmė bibliotekoje neturi būti mažinama. Priešingai, katalogai, aptarnaujant skaitytoją prie atvirų fondų, įgyja didelę reikšmę (ypač sistemi is katalogas).

Bibliotekininkai iš praktikos žino, kad geras sistemi is katalogas visapusiškiau atskleidžia fondus. Taip yra todėl, kad tai pačiai knygai kortelės gali patekti ne tik į tam tikrą vieną skyrių bei poskyrį, bet dažnai į durtis skyrius bei poskyrius. Be to, į sisteminį katalogą įliejamos nuorodos. Tuo tarpu lentynoje knygą galima padėti tik į kurį nors vieną skyrių, tad lentynoje ji atsispindės tik vienoje vietoje. Sisteminiame kataloge literatūra visada bus smulkiau suskirstyta, negu lentynoje. Taip pat nereikėtų pamiršti, kad nemaža fondų dalis cirkuliuoja (išduota skaitytojams). Tad tokia literatūra atsispindi tik kataloge. Be to, aukštųjų mokyklų bibliotekų fondai paprastai yra dideli, nemažą jų dalį sudaro senesni leidiniai, turintieji reikšmės mokslo istorijai. Dėl šių savybių tokie fondai negali būti atviri. O katalogai atspindi visus fondus, ir todėl su jų pagalba prireikus galima pasinaudoti ir senesniais leidiniais.

3. Esant atviriems fondams, bibliografiniai leidiniai įgyja didelę reikšmę. Referatyviniai žurnalai, suvestiniai katalogai, indeksai ir kt. atskleidžia periodinių ir kitų leidinių turinį, atkreipia skaitytojo dėmesį į geresnę mokslinę darbą vienu ar kitu klausimu. Bibliografinių leidinių dėka skaitytojas gerai orientuojasi leidinių gausybėje.

Respublikos aukštųjų mokyklų bibliotekų (Vilniaus Valstybinio universiteto, Kauno Medicinos instituto ir Kauno Politechnikos instituto) pavyzdžiu ir kitos bibliotekos turėtų eksponuoti naujausius bibliografinius leidinius, padaryti juos prieinamus skaitytojui, nuolat juos propaguoti, paskelbus šūkį — „Naudokimės naujausiais bibliografiniais leidiniais“ ir pan. Bibliografiniai leidiniai turėtų būti laikomi ir eksponuojami mokslo personalo skaityklose ir abonemente.

4. Bibliotekininkas-konsultantas, esant atviriems fondams, yra būtinas. Skaitytojas, kad ir kvalifikuotas, ne visada žino knygų susstatymo lentynoje principus, ne visada gali be bibliotekininko pagalbos rasti knygą.

Taip pat reikia atsiminti, kad labai svarbu išlaikyti lentynose knygų sustatymo tvarką ir pan. Konsultantais turėtų būti labiausiai prityrę bibliotekininkai.

Atviri fondai skaitytojams tai kultūringesnio skaitytojo aptarnavimo forma, tai tokia forma, kuri padeda greičiau aprūpinti skaitytoją literatūra. Prie atvirų fondų skaitytojas susipažįsta su daugeliu knygų jam rūpimu klausimu. Sudarant skaitytojui tokias sąlygas, reikia, kad iš fondų būtų pašalinta pasenusi literatūra, kad knygos nebūtų pasirenkamos mechaniškai, kad bibliotekininko patarimas bei konsultacija (ypač studentams ir moksleiviams) yra būtina, kad atskirais atvejais tokia konsultacija reikalinga ir labai kvalifikuotam mokslo personalui.

Esant atviriems fondams, bibliotekos propaguoja knygą ir vadovauja skaitymui. Propaguoti knygą ir vadovauti skaitymui yra visų bibliotekų uždavinys, tiek masinių, tiek ir mokymo įstaigų bibliotekų. Tačiau mokymo įstaigų bibliotekos, greta vadovavimo skaitymui, turi ir kitą uždavinį — aprūpinti knygą mokymo procesą, sustiprinti informacinį darbą ir tuo padėti mokslo personalui mokslinio tyrimo darbe.

Labai svarbu, kad besimokantieji vienokiu ar kitokiu būdu (per abonementą ar skaitykloje) gautų reikalingus vadovėlius bei kitą mokslinę literatūrą. Nors ir daug yra išleidžiama vadovėlių ir kitos mokslinės literatūros, pasitaiko atvejų, kad bibliotekos fonduose yra nepakankamai literatūros vienu ar kitu klausimu. Jei mokslinės literatūros abonemente yra nedaug, studentų skaityklas reikia padaryti tokia darbo vieta, kur studentas galėtų bent vietoje darbui gauti mokslo priemonę bei vadovėlį.

Suprantama, kad, ruošiantis egzaminams, tų pačių vadovėlių paklausa bus didesnė. Vadinasi, studentų skaityklų parankiniuose fonduose negali būti tik vienas tos pačios knygos egzempliorius. Iškeltinas į atvirus fondus skaityklose mokslinės literatūros ir vadovėlių egzempliorių skaičius, palyginus su esama tokia pat literatūra abonemente, turėtų sudaryti žymiai mažesnę dalį, tačiau, tada, kai egzempliorių yra daug, ne daugiau, kaip 10 egzempliorių. Jei knygos yra tik vienas egzempliorius, ji keltina į skaityklą, nes skaitytojai galės ja pasinaudoti nors vietoje.

Be vadovėlių, mokslo priemonių ir kitos mokslinės literatūros, organizuojant atvirus fondus, studentų skaityklose į juos iškeltini marksizmo, leni izmo klasikų veikalai ir kita visuomeninė-politinė literatūra, informaciniai leidiniai (enciklopedijos, žodynai), periodiniai leidiniai.

Mokslo personalui skiriamus atvirus fondus turėtų sudaryti marksizmo-leninizmo klasikų veikalai, informaciniai leidiniai, bent einamųjų metų periodiniai ir bibliografiniai leidiniai. Šitai atvirus fondus organizuoja. Kauno Politechnikos instituto biblioteka.

Priklausomai nuo konkrečių sąlygų, nuo fondų dydžio, nuo fondų sustatymo tvarkos, nuo patalpų, bibliotekose atviri fondai skaitytojams gali būti organizuojami dvejopai: 1) dalinai juos iškeliant ir 2) leidžiant skaitytojus prie visų bibliotekos fondų.

Bibliotekose su dideliais fondais, o tokios yra respublikos aukštųjų mokyklų bibliotekos, padaryti visus fondus atvirus skaitytojams nėra rei-

kalo. Fondų susistatymas tose bibliotekose dažniausiai formatinis. Dalį literatūros sudaro senesni leidiniai. Tokios bibliotekos turėtų tenkintis daliniu atviru fondu.

Technikumų bibliotekos, kurių fondai mūsų respublikoje sudaro po 2—30 tūkst. knygų, turėtų palaipsniui pereiti prie laisvo priėjimo prie visų fondų. Suprantama, visa pasenusi ir neaktuali literatūra turėtų būti perkelta į atskiras patalpas; prie tokios literatūros skaitytojas neturėtų būti leidžiamas.

Organizuojant atvirus fondus mokymo įstaigų bibliotekose, gali būti įvairios jų formos.

1. Knygų naujienų ir teminės parodos prie abonemento bei skaityklų. Knygos turi būti prieinamos. Geriausiai tinka atdaros spintos bei lentynos.

2. Atviri fondai atskirais skyriais, būtent: visuomeninės-politinės literatūros, techninės literatūros, literatūros žemės ūkio klausimais, medicininės literatūros ir pan. Tai pirmiausia priklauso nuo aukštosios mokyklos bei technikumų bibliotekų fondų dydžio, nuo aukštosios mokyklos bei technikumų profilio, turimų patalpų panaudojimo galimybių ir pan.

3. Aukštųjų mokyklų bibliotekos, turinčios mažesnius fondus, taip pat technikumų bibliotekos atviriems fondams gali panaudoti skaityklas bei abonementus. Prie abonementų bei skaityklų, priklausomai nuo to, kiek turima vadovėlių bei mokslinės literatūros, galima sudaryti parankinius fondus. Parenkant literatūrą, reikia vadovautis mokymo planais ir programomis. Toks parankinis, sisteminė tvarka susistatytas fondas prieinamas skaitytojui naudotis. Jis įpratina studentus orientuotis literatūros klasifikacijoje, duoda galimybę studentui pačiam pasirinkti norimą knygą, leidžia susipažinti su didesniu kiekiu literatūros jam rūpimu klausimu.

Marksizmo klasikų veikalai, literatūra TSKP istorijai, taip pat filosofijai studijuoti ir periodiniai bei informaciniai leidiniai yra neatskiriama tokių parankinių fondų dalis.

Kaip rodo kai kurių bibliotekų darbo praktika, tokių parankinių fondų prie studentų ir mokslo personalo skaityklų organizavimas yra būtinas ir save pateisina. Tokių parankinių fondų buvimas sudaro galimybę ne tik diferencijuotai aptarnauti skaitytoją, bet ir patį aptarnavimą padaro sklandesnį. Taip pat nereikia pamiršti, kad tai įgalina deficitinius vadovėlius bei mokslinę literatūrą suburti tokiame taške, kaip skaitykla, kur visada, esant bibliotekoje ir vienas to vadovėlio bei mokslinės priemonės egzemplioriui, studento paklausa bus patenkinta. Tad jei ne per abonementą, tai vietoje, skaitykloje, mūsų skaitytojas galės ta literatūra pasinaudoti. Taip tvarkantis bei organizuojant darbą, studentų skaityklos pavirs neatskiriama studento darbo vieta, jam taip būtina, studijuojant aukštojoje mokykloje bei technikume. Bibliotekų reikšmė žymiai padidės.

Didesnių aukštųjų mokyklų bibliotekos, kaip Vilniaus Valstybinio universiteto ir Kauno Politechnikos instituto bibliotekos, turinčios bibliotekų filialus su 10—20 tūkst. tomų knygų ir daugiau, savo filialų skaityklas galėtų organizuoti tuo pačiu principu, t. y. sudaryti prie skaityklų jau mūsų minėtus fondus. Filialuose, kuriuose fondai susistatyti sisteminė tvār-

ka, galima, be atvirų fondų skaitytojams skaityklose, organizuoti atvirus fondus ir abonemente (dalinai ar pilnutinai prieinamus).

4. Aukštųjų mokyklų bibliotekos su dideliais fondais, kurių nėra reikalo daryti atvirais, galėtų prie skaityklų organizuoti parankinius atvirus fondus. Pagal galimybę tos bibliotekos turėtų pereiti prie atvirų fondų abonemente. Maskvos Valstybinio universiteto bibliotekos centrinis abonementas nuo 1959 m. turi atvirus fondus, kuriuose yra apie 20 tūkst. knygų³.

5. Dar vieną iš vykusių bei galimų atvirų fondų skaitytojams formų reiktų paminėti šią: į specialiai išskirtas patalpas iš fondų galima iškelti po 1 egz. naujausios visuomeninės-politinės ir specialios mokslinės literatūros, vadovėlių, žodynų. Literatūra sustatoma lentynose sistemine tvarka, čia pat yra katalogai ir konsultantas. Siuo atveju studentai (ypač aukštesniųjų kursų ir diplomantai) bei mokslo personalas turi progos susipažinti vietoje su bibliotekoje esama literatūra, pasirinkti sau reikiamą vadovėlį bei mokslo priemonę ir prireikus gauti ją per abonementą (užsakyti iš likusių egzempliorių fonduose). Šią atvirų fondų skaitytojams formą įgyvendino Kijevo Politechnikos instituto biblioteka ir, kaip teko pastebėti, praktiškai ji visiškai save pateisina. Prie skaityklų ši biblioteka neturi sąlygų atviriems fondams organizuoti.

Išnagrinėję atvirų fondų skaitytojams organizavimo principus ir formas, padarykime ekskursiją į kai kurias Lietuvos respublikos aukštųjų ir specialiųjų mokyklų bibliotekas⁴.

Fondų atžvilgiu šias bibliotekas galima suskirstyti į 3 grupes: 1) didžiosios aukštųjų mokyklų bibliotekos su fondais apie 1—2 mln. knygų — tai Vilniaus Valstybinio universiteto ir Kauno Politechnikos instituto bibliotekos, 2) vidutinės aukštųjų mokyklų bibliotekos su fondais 25—300 tūkst. knygų, 3) vidurinių specialiųjų mokyklų bibliotekos su 2—30 tūkst. knygų fondais.

Pirmosios grupės bibliotekos, prie kurių priklauso Vilniaus Valstybinio universiteto ir Kauno Politechnikos instituto bibliotekos, turėdamos didelius fondus, negali organizuoti visiškai atvirų fondų skaitytojams.

Vilniaus Valstybinio universiteto biblioteka paskutiniu laiku pavyzdinčiai suorganizavo atvirus fondus skaityklose. Studentų skaitykloje yra apie 12 tūkst. knygų ir periodinių leidinių, prie kurių jie laisvai gali prieiti. Profesorių skaitykloje kiek mažiau; čia yra daugiausia tarybinė ir užsienio periodika. Skaitytojas visa to žodžio prasme turi galimybę pasirinkti literatūrą savarankiškai. Čia jam į pagalbą ateina aiškus literatūros paskirstymas mokslo šakomis, detalus literatūros suskirstymas skyriaus viduje, aiškūs užrašai ant lentynų, katalogai. Prireikus konsultantas padeda skaitytojui.

³ Зг. Пышнова Т. П. Организация и использование фонда открытого доступа в Научной библиотеке Московского университета. — Материалы научной библиотечной конференции, посвященной 50-летию юбилею Саратовского университета (24—27 сентября 1959 г.), Саратов, 1960, с. 19—37.

⁴ Autorė apšankė šias bibliotekas 1960 m. lapkričio mėn. Siuo metu kai kuriose bibliotekose jau kiek daugiau padaryta, palyginus su tuo, kas buvo 1960 m. pabaigoje

Studentų skaitykloje išnaudotos visos galimybės atviriems fondams. Lentynos su literatūra stovi prie sienų, stalai — salės viduryje. Studentai knygas pasirenka patys. Pasinaudoję knygomis, jas palieka ant stalų arba padeda į atitinkamos lentynos apatinę lentynėlę, kuri tam tikslui palikta tuščia. Į vietą knygas sudeda biblioteki inkas.

Kontrolinis stalas išduoda kontrolinį lapelį einantiems į skaityklas. Į skaityklas galima įsinešti savo knygų. Jos tik atžymimos kontroliniame lapelyje.

Kauno Politechnikos instituto biblioteka turi atvirus fondus studentų ir mokslo personalo skaityklose. Studentų skaitykloje yra apie 8 tūkst. vadovėlių, mokslo priemonių ir periodinių leidinių; mokslo personalo skaitykloje — apie 7 tūkst. knygų ir periodinių leidinių. Šį kiekį sudaro marksizmo-leninizmo klasikų veikalai, enciklopedijos, žodynai, žinynai, bibliografiniai ir referatyviniai leidiniai, ekspres-informacija, tarybinė ir užsienio periodika. Ši atvirų fondų skaitytojams forma Kauno Politechnikos instituto bibliotekos skaityklose yra jau daugiau kaip 10 metų ir visiškai save pateisina. Nors biblioteka turi nemaža vadovėlių, tačiau tie vadovėliai, kurių yra mažai, o ypač deficitiniai (kai kurie po vieną egzempliorių), sudarius skaitykloje tokį parankinį fondą, įgalina aptarnauti skaitytoją nors vietoje.

Politechnikos institute trūksta etatų, todėl čia, priešingai negu Vilniaus Valstybinio universiteto bibliotekoje, nėra kontrolinio stalo. Į šios bibliotekos skaityklas skaitytojai įeina su portfeliais ir savo knygomis. Studentų skaityklos parankiniai fondai yra už bibliotekininko-konsultanto stalo. Pasirinkę reikiamas knygas, studentai užpildo joms įsiskolinimo lapelius, kuriuos perduoda bibliotekininkui. Su gautomis knygomis dirba vietoje.

Mokslo personalo skaityklos parankiai fondai yra lentynose prie sienų, gerai matomi ir prieinami.

Minėtose bibliotekose nuolat keičiamos knygų naujienų ir bibliografinių leidinių parodos. Su eksponuojamomis knygomis skaitytojas gali laisvai susipažinti ir užsisakyti norimą knygą.

Atrodo, kad tose bibliotekose dalinių atvirų fondų skaitytojams klausimas išspręstas patenkinamai. Tačiau pagal galimybę tos bibliotekos turėtų organizuoti atvirus fondus abonemente, išskeldamos dalį gerai paruoštos, aktualiausios literatūros.

Prie kitos aukštųjų mokyklų bibliotekų grupės priskirtinos aukštųjų mokyklų bibliotekos su fondais ligi 300 tūkst. knygų — tai Kauno Medicinos instituto, Žemės ūkio akademijos, Veterinarijos akademijos, Valstybinės konservatorijos, Valstybinio dailės instituto ir kitos bibliotekos.

Tose bibliotekose yra rengiamos knygų naujienų parodos. Su eksponuojamomis knygomis skaitytojas gali betarpiškai susipažinti. Tų bibliotekų studentų skaityklose, jei ir yra kiek žurnalų bei vienas kitas vadovėlis, tai tokie atviri fondai negali patenkinti skaitytojų poreikių. Dauguma aukštųjų mokyklų bibliotekų atvirus fondus organizuoja labai lėtai, jei ką ir bando daryti ta linkme, tai labai neryžtingai. Kai kuriose bibliotekose patalpų sąlygos yra nepalankios padaryti knygą prieinamą studentui (kaip Kauno Medicinos instituto bibliotekoje), o kitos gyvena greito persikėlimo

į naujas patalpas nuotaiomis (kaip Žemės ūkio akademijos biblioteka) ir todėl atvirus fondus numato organizuoti naujomis sąlygomis.

Žemės ūkio akademijos bibliotekos studentų skaitykloje yra nedaug žurnalų. Paruoštos lentynėlės literatūrai, kuri reikalinga TSKP istorijai studijuoti. Specialybės vadovėlių bei mokslinės literatūros skaitykloje nėra. Prie abonemento laisvai prieinami yra žodynai, enciklopedijos, diplominiai darbai ir kita literatūra.

Kaip atrodo, ši biblioteka jau dabar galėtų padaryti specialybės literatūros atvirus fondus skaitykloje, ir šį darbą reikėtų drąsiau atlikti.

Veterinarijos akademijos biblioteka nemaža padarė, organizuodama atvirus fondus skaitytojams prie studentų skaityklos. Tačiau čia irgi negalima laikyti to klausimo galutinai išspręstu. Skaitykloje dar nėra einamosios visuomeninės-politinės ir specialybės periodikos, nėra pakankamai vadovėlių ir mokslinės literatūros. Šias spragas artimiausiu laiku reikėtų šalinti.

Kauno Medicinos instituto biblioteka visus periodinius specialybės leidinius iškėlė į mokslo personalo skaityklą. Čia pat yra enciklopedijos, žodynai, bibliografiniai leidiniai.

Bibliotekos vadovybė turėtų pagalvoti, kaip suorganizuoti prie studentų skaityklos parankinį vadovėlių ir mokslinės literatūros fondą, prieinamą studentams, nors patalpų atžvilgiu sąlygos ir yra sunkios. Gal reikėtų panaikinti pertvarą, esančią tarp studentų skaityklos ir knygų išdavimo stalo, ir atsirastų vietos, kuri galėtų būti panaudota atviriems fondams.

Dailės instituto bibliotekoje dėstytojai prileidžiami prie visų fondų. Studentai laisvai naudojami tik skaitykloje esančiais žurnalais. Artimiausiu laiku studentų skaityklon numatoma iškelti laisvai naudotis reikalingą literatūrą.

Valstybinės konservatorijos bibliotekoje dėstytojai prieina prie visų fondų. Studentai laisvai pasirenka tik politinę ir grožinę literatūrą. Padarius reikiamą inventorių, numatoma padidinti literatūros kiekį, kuria galės naudotis studentai. Gaidos dėl savo specifikos negali jeiti į atvirus fondus.

Taigi galima pasakyti, kad šios grupės aukštųjų mokyklų bibliotekos turėtų ryžtingiau organizuoti atvirus fondus skaityklose, iškeldamos į jas aktualiausias ir naujausias mokslinę literatūrą ir vadovėlius, einamųjų metų periodinius leidinius. Esant sąlygoms, atvirų fondai galėtų būti ir abone-mente. Atviriems fondams skirta literatūra turi būti sustatyta sisteminė tvarka ir turėti bent sisteminį katalogą. Suprantama, kiekviena biblioteka atvirus fondus organizuoja, atsižvelgdama į esamas sąlygas, turimas patalpas ir pan.

Pereiname prie likusios mūsų bibliotekų grupės. Tai vidurinių specialiųjų mokyklų bibliotekos: J. Gruodžio v. muzikos mokyklos, S. Žuko v. taikomosios dailės mokyklos, Kauno Politechnikumo, Medžio apdirbimo technikumų biblioteka ir dvi Vilniaus bibliotekos — Elektromechaninio technikumų ir Miškų technikumų.

Visos šios bibliotekos skiria daug dėmesio atviriems fondams. Vienokia ar kitokia forma, pagal galimybes čia jau kai kas padaryta bei numatoma

padaryti. Beveik visur yra knygų naujienų parodos, tik gaila, kad kai kur parodų vitrinėlės laikomos uždarytos. Reikėtų pasitikėti skaitytoju ir fondus daryti atvirus.

Paminėtina Kauno Politechnikumo biblioteka, kuri skaitykloje turi atvirus fondus. Juose yra vadovėliai, enciklopedijos, žodynai, periodiniai leidiniai.

Medžio apdirbimo technikumui bibliotekoje laisvai naudojamosi tarybine ir užsienio periodika, organizuojami technikumui dėstytojams atviri fondai dėstytojų kambariuose. Čia dviejose spintose laikomos enciklopedijos, žodynai, kai kurie vadovėliai.

Be teigiamų pusių reikia pažymėti, kad, organizuojant atvirus fondus, neišvengta ir klaidų. Antai Vilniaus Miškų technikumui bibliotekoje skaitytojai leidžiami prie techninės literatūros, sustatytos abėcėlės tvarka, nepatikrintos ir neišvalytos nuo pasenusių knygų.

Sios grupės bibliotekos, turėdamos nedidelius fondus — 2—30 tūkst. knygų, — turi galimybę padaryti visus fondus atvirus skaitytojams, tiek skaityklose, kur tokios yra, tiek ir abonemente. Tačiau šis darbas negali būti atliktas paskubomis. Visi fondai kompetetingų komisijų turėtų būti išvalyti nuo pasenusios ir netinkamos literatūros, juos reikia sustatyti sistemine tvarka. Fondai turi turėti bent sisteminių ir pagal galimybę abėcėlinių katalogus. Turi būti užtikrinta fondų apsauga. Technikumų bibliotekose, kur dėl patalpų ir dėl kitų sąlygų negalima pereiti prie visiškai atvirų fondų, reikėtų suorganizuoti laisvą priėjimą prie tam tikro vieno ar kito literatūros skyriaus, labiausiai paruošto skaitytojui.

Skaitytojų ir knygų išdavimo apskaita, esant atviriems fondams, tai dar vienas klausimas, kurį norėtųsi šiame straipsnyje paliesti.

Tokia apskaita nėra lemiamas bibliotekos darbas. Tačiau reikia pasakyti, kad gerai vedama apskaita rodo, kaip nuolatos plečiamas ir vystomas bibliotekos darbas. Neturint tikslių duomenų apie skaitytojus bei išduotas knygas, galima daryti tik prielaidas.

Norėtųsi paminėti kai kurių bibliotekų patyrimą, tvarkant apskaitą.

Maskvos universiteto biblioteka lankomumą nustato iš kontrolinių lapelių. Išduotų knygų skaičių išveda apytikriai — 4 egz. vienam skaitytojui. Šis apytikris skaičius nustatomas, darant patikrinimą dukart per metus, būtent: lapkričio—gruodžio mėnesiais, prieš sesiją, kai daugiausia būna skaitytojų, ir vasario—kovo mėnesį, kai jaučiamas atoslūgis. Tų patikrinimų metu skaitytojai prašomi atžymėti kontroliniuose lapeliuose skaičių knygų, kuriomis jie naudojasi⁵.

Vilniaus V. Kapsuko v. valstybinio universiteto bibliotekoje skaitytojų lankomumas nustatomas iš jiems išduodamų kontrolinių lapelių. Išduotų knygų skaičiaus apskaita suvedama iš knygų, kurias skaitytojai palieka ant stalų bei padeda į tuščią lentynėlę.

Jei nėra kontrolinio stalo, skaitytojai gaunami literatūrai turėtų užpildyti įsiskolinimo lapelius. Tai praktikuoja Kauno Politechnikos instituto

⁵ Zr. 3 išnašą.

biblioteka studentų skaitykloje. Mokslo personalas esamiems skaitykloje leidiniams neužpildo įsiskolinimo lapelio. Knygų ir kitų leidinių išdavimas išvedamas apytikriai iš apsilankusių skaitytojų skaičiaus. Naudojimas laikraščiais į apskaitą neįeina.

Si atgaivinta skaitytojų aptarnavimo forma turėtų užimti stiprias pozicijas bibliotekų darbe, nuolat tobulėti ir padėti įvykdyti tuos uždavinius, kurie keliami mokymo įstaigų bibliotekoms.

Mokymo įstaigų bibliotekos turėtų aktyviai prisidėti prie mokymo proceso, formuoti studijuojančio jaunimo pasaulėžiūrą, teikti efektyvią pagalbą mokslo personalui jo mokslinio tyrimo darbe, dar greičiau supažindinti skaitytoją su naužiausiais mokslo ir technikos laimėjimais.

Kauno Politechnikos instituto
Mokslinė biblioteka

Įteikta
1961 m. kovo mėn.

ФОНДЫ ОТКРЫТОГО ДОСТУПА В БИБЛИОТЕКАХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

С. УЖКУРАЙТЕ

Резюме

Правильное формирование мировоззрения молодого поколения, обеспечение учебного процесса литературой, эффективная помощь научному и педагогическому персоналу в его научно-исследовательской и педагогической работе — это важнейшие задачи, стоящие перед библиотеками учебных заведений. Проводя в жизнь эти задачи, библиотеками учебных заведений в последнее время все больше внимания уделяется открытому доступу к фондам, как более совершенной форме обслуживания читателя.

Автор в своей статье кратко излагает историю открытого доступа к фондам в стране и указывает на недостатки, которые были в прошлом в обслуживании читателя.

Автор обосновывает принципы организации открытого доступа к фондам в библиотеках учебных заведений. В статье указывается на необходимость каталогов, библиографических изданий и проч.; дается разработка форм открытого доступа к фондам, применимых в библиотеках учебных заведений; указываются некоторые формы открытого доступа, применяемые в библиотеках ВУЗ'ов, в частности в библиотеке Московского Государственного университета, Киевского Политехнического института и пр.

Ознакомившись с состоянием большинства библиотек учебных заведений в республике, автор в своей статье обобщил опыт работы этих библиотек, указал на достижения и недостатки в их деятельности. Выводы и предложения автора по поводу организации фондов открытого доступа в библиотеках учебных заведений республики могут послужить дальнейшему совершенствованию этой формы.